

Alexandr Sergejevič Panarin:

**ISKUŠENÍJE GLOBALIZMOM
(POKUŠENÍ GLOBALIZMU)**

Moskva, Russkij nacional'nyj fond, 2000.

Recenzovanou knihu doporučuji všem, kdo se domnívají, že se již plně orientují ve vědeckém sporu o podstatu soudobé globalizované, postmoderní společnosti.

Panarinova práce představuje rozhodně svéráznou kritiku globalizace, která je jen stěží převoditelná na existující „západní“ kritiky, ať už levicové či pravicové. Tímto tvrzením zde však nechci vytvářet mýtus o zcela novém, „ruském“ pohledu na globalizaci. Autor jednak není a nemůže být reprezentativním představitelem ruského myšlení. Výrazně konservativní Panarin zastupuje jen jeden z mnoha směrů současné společenské vědy v Rusku. Analyticky smýšlející čtenář navíc jistě dovede v textu nalézt mnoho motivů, které již dříve zazněly z jiných úst.

Čím je však autorovo dílo vsutku originální, je pokus o propojení těchto – často zdánlivě neslučitelných – motivů. Nalikolik je výsledkem jednotný, vnitřně logický, konzistentní celek, ponechám na úvaze potenciálního čtenáře knihy.

Mezi hlavní rysy Panarinovy koncepce patří:

- Antimoderní kritika.
- Konservativní kritika postmoderny a globalizace vedená z osvícenských pozic (obhajoba osvícenského univerzalizmu a otevřenosti proti selektivitě a uzavřenosti postmoderny/globalizace).
- Levicová kritika globálního vykořisťování Východu Západem/Jihu Severem/národních mas denacionalizovanými elitami.
- Tradiční „ruská“ kritika Západu a obecně potřeba konfrontovat „osobitou“ ruskou civilizaci s civilizací západní (Danjilevskij, Dostojevskij, Berďajev a další). Na-

bízí se zde ovšem i analogie se soudobými kritiky západní civilizace, kteří se proti euroatlantismu vymezují v postkoloniálním kontextu.

- Kritika Sovětského svazu coby západního projektu, do Ruska importovaného a v Rusku násilně implementovaného.
- Ačkoli odpůrce marxismu, opírá se autor evidentně o principy marxisticky laděné sociologie vědění: takové západní sociologické koncepty jako „otevřená společnost“, „postmoderní dekonstrukce“, „kulturní relativismus“ či „osvícenství“ jsou v jeho práci vykládány v kontextu podmínek svého vzniku a ve svém mocenském rozměru (tzn. jaký mají účel a komu slouží). Např. postmoderní filosofii demaskuje autor jako ideologii globálních hráčů, kteří s její pomocí vykreslují globalizaci (včetně jejích negativních aspektů) jako „přirozený“ objektivně existující, historicky nutný proces, aby tak získali alibi pro své nečestné praktiky. Autorovo propojení postmoderny jakožto kognitivního rámce a globalizace jako reálného historického procesu lze, myslím, považovat za jeden z největších přínosů autora do diskuse o globalizaci.

Podívejme se nyní, jak se autorovi v praxi daří sladit výše vyjmenované aspekty a vystavět z nich ucelený systém:

Panarin je výrazným odpůrcem postmodernismu, akceptuje však postmoderní kritiku moderny. Jedná se např. o kritiku účelové racionality, která v 60. letech 20. století vyústila v renesanci iracionálního, podvědomého a tělesného. Jde dále o moderní projekty Velké Budoucnosti, které spíše než emancipaci člověka a společnosti znamenaly její opak. Jde i o kritiku etnocentrismu (a pojetí jednocestné evoluce/modernizace podle západního vzoru) z pozic kulturního relativismu.

Panarin tedy přijímá humanistický potenciál „postmoderní výzvy“, varuje však před rizikem její zneužitelnosti k obhájení nehumánních diskriminujících praktik. Tak např.

objevení senzuality je dnes podle něj zneužitto mediálními manipulátory k ovládnání mas, navíc na individuální úrovni znamená příklon k iracionalitě demobilizaci vůle a tedy oslabení akceschopnosti. Rezignace na aktivní tvorbu budoucnosti plynoucí ze strachu před „velkými projekty“ zase pomáhá vládnoucí elitě eliminovat alternativy ke statutu quo. Teze kulturního relativismu pak legitimují novodobý kulturní rasismus (svým tvrzením, že ne všechny kultury jsou ze své přirozenosti schopné Pokroku).

Autor tak kritizuje současně obě epochy, přičemž nalézá jeden společný jmenovatel moderních a postmoderních problémů: zneužitelnost „postmoderní výzvy“ vyplývá jednoduše z toho, že postmoderna (postmoderní paradigma) vychází z těchž kořenů jako kritizovaná moderna samotná. V obecnější rovině hovoří Panarin o krizi západního paradigmatu, které je založeno na relativismu, nihilismu a ničím neomezené prométheovské vůli, a jako takové se prý nemůže stát zdrojem životaschopné alternativy. „Postmoderní výzva“ je tedy podle autora oprávněná a nutná z hlediska identifikace problému, nenabízí však k němu správná řešení. Naopak v důsledku krizi ještě prohlubuje.

Aby vysvětlil kořeny relativismu a nihilismu v západním myšlení, aktualizuje autor koncept „Oceánu“ a „Kontinentu“ Karla Schmidta. Podle tohoto geografického vysvětlení byly základní principy západního myšlení zformovány již ve středověku v důsledku zapojení západních zemí do zámořského obchodu, který byl umožněn přístupem těchto zemí k moři (odtud označení civilizace „Oceánu“): Styk s jinými národy, kulturami a civilizacemi podkopal prý viru v jednotu; vědomí zdánlivě nekonečných obzorů dalo zase vyrůst pocitu neomezených možností; vysoká míra mobility oslabila dále vztah k lokálnímu (nevyhovující lokalitu je možné opustit); čilý obchodní ruch středověkých obchodníků byl údajně prazákladem dnešní virtuální ekonomiky založené na ma-

nipulaci se znaky a krátkodobém zisku. Civilizaci „Kontinentu“ (Rusko, Čína, Indie) vymezuje autor naopak takovými charakteristikami jako jsou askeze, dlouhodobé investice, kolektivismus, jednota a pevná víra. Formulujícím činitelem zde byly geografické rysy omezující mobilitu a nepříznivé klima.

Jakkoliv je z našeho pohledu geografický determinismus problematický a překonaný (např. otázka jeho udržitelnosti v době relativní nezávislosti lidské civilizace na přírodním prostředí), v Rusku se nadále těší značné popularitě, Panarin tak příliš nevybočuje z řady dalších geografistů.

To, že západní paradigma není z principu schopné sebekorekce, autora příliš neleká. Alternativou má být syntéza západního paradigmatu s paradigmatickým východním, jehož úkolem je „vrátit“ člověka zpět do reality, naučit ho ctít omezení, která tato realita klade, vést jej k askezi a solidaritě. Autor je přesvědčen, že pouze v rámci takové syntézy je možné realizovat projekt Osvícenství, jehož ideály universalismu a otevřenosti jsou dnes ohrožovány postmoderními principy selektivity, roztržičnosti a sektářské uzavřenosti.

Panarinovo pozitivní vymezení „východní“ alternativy působí poněkud násilně, jako umělý slepenec a značně připomíná žánr kvazivědeckých úvah o „ruské ideji“, misi ruské civilizace apod., jež se v Rusku 90. let množí jako houby po dešti. Jak by měla výše uvedená syntéza fungovat v praxi, není z textu zřejmé.

Budíž ale řečeno, že těžiště recenzované publikace leží v negativní kritice (pozitivnímu vymezení alternativ se autor věnuje podrobněji v jiných pracech¹), v níž autor působí rozhodně přesvědčivěji. I zde mu však lze vytknout řadu nesrovnalostí či přímo logických rozporů.

Problematické je např. autorovo vymezení subjektu globalizace. Kritizuje-li Panarin

¹ Např. Panarin, A. S. Pravoslavnaja civilizacija. Moskva: Algoritm, 2002. Panarin, A. S. Global'noje političeskoje prognozirovanije. Moskva: Algoritm, 2000.

proces globalizace a postmoderní paradigma, které globalizaci ospravedlňuje, mluví postupně hned o třech subjektech. O Západu, tedy o státech tzv. prvního světa. V tomto případě je Západ subjektem globalizace a postmoderny proto, že jej k tomu předurčuje charakter civilizace Oceánu. V jiných pasážích za rozené postmodernisty pokládá autor Američany, jejichž agresivní mesianistická politika, snaha kulturně unifikovat kolonizované oblasti a nátlak na vytvoření celosvětové globální otevřené společnosti („otevřených dveří“) mají být dány jejich národním charakterem zformovaným v důsledku zkušenosti emigrace a osidlování nového kontinentu. Ve třetím smyslu je Panarinem za subjekt označována (zejména ekonomická a politická) elita (všech) zemí světa, která se díky mechanismům globalizace zbavuje postupně dalších a dalších závazků vůči svým národům a jako čím dál méně podléhající demokratické kontrole mas privatizuje svévolně celospolečenský progres. V tomto třetím případě autor stěží může obhájit koncepci civilizace Oceánu a Kontinentu. Jde přeci o elity jakožto sociologickou kategorii, nikoli nějaký kulturně-geografický region.

Tato určitá terminologická svévole souvisí s esejistickým stylem, který je živý a strhující, a jako takový značnou měrou přidává Panarinovým knihám na popularitě. Problematická je ovšem malá systematickosti, a to zejména v pracích, které sám autor zamýšlí jako učebnice².

V úvodu této recenze jsem naznačil, že by bylo chybou pokládat autorovu práci za „ruskou interpretaci globalizace/postmoderny“. Toto tvrzení však vyžaduje upřesnění. V případě nedávno zesnulého Alexandra Sergejeviče Panarina jde sice o výrazně konservativního autora, na druhou stranu konservativní větev představuje mohutný, nikoli zanedbatelný směr soudobého ruského společenskovo vědního myšlení. Panarina tedy, jakkoli svou

erudicí, originalitou a konečně i popularitou značně převyšuje většinu svých kolegů, nelze bezesbýtku pokládat za individuální intelektuální projev. Debaty o postavení Ruska a kritické analýzy západní kultury a civilizace jsou zde přeci staré jako Rusko samo (Danjilevskij, Dostojevskij, slavjanofilové, narodníci a další). Devadesátá léta 20. století pouze v novém, postsovětském a současně „globálním“ kontextu aktualizují dávný spor o to, jakým směrem se má Rusko (ruská modernizace) ubírat. Nové je pouze to, že úvahy o ruské identitě jsou zde nyní zasazovány do postmoderní diskuse o krizi západní civilizace (ačkoli již na přelomu 19.–20. století byli ruští autoři motivováni „úpadkem Západu“). Víceméně všichni ruští společensktí vědci se v tomto sporu chtě nechtě musí vymezit a přiklonit na tu či onu stranu.

Velkou Panarinovou předností je to, že přes svou „ruskou“ ukotvenost dodržuje pravidla vědecké argumentace, což jej odlišuje od autorů typu Dugina, jejichž práce se více či méně blíží politické propagandě či přímo demagogii. Zdálo by se, že vědecký duch by měl autorovi usnadňovat integraci do celosvětové sociologické obce. Bohužel tomu tak není, a to mj. z důvodu jazykové bariéry. Autorovy knihy na západě sice vycházejí, nicméně v drtivé většině v originální, ruskojazyčné mutaci. To vede přirozeně k tomu, že Alexandra Sergejeviče znají spíše jen (post)sovětologové, tj. ruštiny znalí odborníci zabývající se primárně historií, kulturou a politikou Ruska (SNS), a nikoli sociologové – teoretici modernizace a globalizace. Panarin je tak vnímán spíše jako představitel svérázných ruských společenských vědy, a nikoli jako rovnocenný partner v diskusi o globalizaci, kterým bezesporu je.

Český čtenář, jenž už ruštinu zapomněl nebo se ji neučil, bude mít snad možnost seznámit se s Panarinem v českém překladu, který se v současné době připravuje.

Zdeněk Bělohožník,

Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

² Např. Panarin, A.S. *Globaľnoje političeskoje prognozirovanije*. Moskva: Algoritm 2000.